

Glorious Gratitude

פרשת וארא תשפ"ב

19 HASHEM said to Moses, "Say to Aaron, 'Take your staff and stretch out your hand over the waters of Egypt: over their rivers, over their canals, over their reservoirs, and over all their gatherings of water, and they shall become blood; there shall be blood throughout the land of Egypt, even in the wooden and stone vessels.'"

20 Moses and Aaron did so, as HASHEM had commanded. He held the staff aloft and struck the water that was in the River in the presence of Pharaoh and in the presence of his servants, and all the water that was in the River changed to blood. 21 The fish-life that was in the River died and the River became foul; Egypt could not drink water from the River, and the blood was

19. אמר אל-אהרן — Say to Aaron. Although not mentioned explicitly, it is understood that Moses and Aaron warned Pharaoh before bringing the plague upon Egypt, as they were commanded to do.

* Aaron, not Moses, was designated to strike the River. Since the River had protected the infant Moses when his mother placed him upon it, it would have been wrong for him to be the instrument to inflict a plague upon it (Rashi). If the Torah considers it wrong to show ingratitude to an inanimate river, surely one must be zealous never to slight a human being.

וַיִּטֶה יָדוֹ — And stretch out your hand. In addition to striking the Nile, Aaron stretched out his hand to demonstrate that he was bringing the plague not only upon the Nile but upon all the waters of Egypt. Otherwise, Pharaoh would have rationalized that while Aaron may have changed the Nile to blood, the transformation of the other waters was caused by some natural phenomenon [as, indeed, non-believers have claimed, in an attempt to deny the miraculous nature of the plague].

80 / LET THERE BE RAIN

R. Wallerstein

The Torah tells us that when the time came to bring the plagues of blood, frogs and lice upon the Egyptians, it was Aharon and not Moshe who raised the staff that initiated these plagues. This, say our Sages, was because Moshe had benefited from the water when he survived in it as a newborn whose cradle had been placed in the Nile. And

Moshe had benefited from the sand (which turned into lice) when he buried the Egyptian whom he had killed.¹ Therefore, he could not bring punishment upon them.

However, notes Rabbi Eliyahu Dessler, the plagues resulted in a great *kiddush Hashem*, for they demonstrated Hashem's all-encompassing power. Ostensibly, this should have been a reason for Moshe specifically to raise the staff and bring about this *kiddush Hashem* through these elements!

Rav Dessler explains that the development of our *middos* is not limited to what we understand intellectually. *Middos* development is deeply intertwined with our emotions, and our emotions are greatly affected by our actions. True, the end result of the plagues was a *kiddush Hashem*. And neither the water nor the sand had any need or knowledge of Moshe Rabbeinu's *hakaras hatov*. But had Moshe raised his staff and hit the water and sand from which he had benefited, that action would have had a negative impact on *him* in an emotional

which, as we have seen, is most basic to *avodas Hashem*.²

134 / RAV WOLBE ON CHUMASH

the one to smite them? Moshe refrained from taking an active role in these *makkos* not because of any damage that he would cause the water and sand, but because of the damage he would cause to his own character. A refined person maintains a certain level of respect toward anything he comes in contact with, regardless of what it is.

אך שהדברים ביסודם מפורסמים אך אי אפשר לעבור על פרשה זו ולא להתעכב על ענין כל כך יסודי ומהותי בחייו של כל יהודי. והוא ענין הנקרא בפי רבותינו ז"ל: הכרת הטוב!!!

נקדים בכמה הערות המתבקשות לכאורה לכל מעיין ואין בית המדרש בלא חידוש

א. מה טעם האריכה התורה לפרט את כל המקומות בהם נהפכו המים לדם; הנהרות, יאוריהם, אגמיהם, כל מקוה מימיהם וכו'. הגם שהם סוגים שונים של קיבוצי מים (ע"י פירוש), אך עדיין יקשה מה הצורך להרחיב כל כך בתיאור המקומות? די בכך שהיה מוזכר באופן כללי שכל מקום מים לקה ונהפך לדם.

ובפרט שאכן הוזכר בציווי "ונטה ירך על מימי מצרים" שהיא לשון כוללת וממנה יש להבין זאת.

ב. לכאורה מעין סתירה יש כאן, בתחילה נאמר למשה שיצוה לאהרן להכות ביאור, ולבסוף נאמר "ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה'". ומדוע? הרי הציווי היה על אהרן בלבד? והוא זה שאכן הכה כפי שמוזכר בסמוך "וירם במטה ויך את המים" וכו' לשון יחיד, ואם כן, מהו "ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה'"?

We find a similar idea with regard to the halachah of *bizui ochlin* — disgracing food. There are several actions that may not be done with food because they constitute a disgrace to the food (see *Orach Chaim* 171). Although food has no feelings, we must refrain from degrading it for our own sake, because as human beings, we must behave in a consistently dignified manner. In a similar vein, when Rav Dessler would don his hat, he would not grab it with one hand and place it on his head; he would respectfully pick it up with both hands.

We might not be on the level of picking up our hat with both hands, but there are definitely things we treat cavalierly that might deserve a bit more respect. Moreover, if we accustom ourselves to treating inanimate objects with respect, we will certainly not be careless with the respect owed to our family, friends, neighbors, and colleagues.

(Shiurei Chumash, Parashas Va'eira 7:19)

קנו פניני ספר שמות דעת

ורגילים לבאר ענין הכרת טובה לדבר דומם מפני שרגש זה נמצא באדם משום שנחלשת בו מדת הכרת טובה כשהוא מבזה דבר שהיה לו ממנו תועלת, וכמו שאמרו חז"ל בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא וב"ק צ"ב. אבל קשה הדבר מפני מה נטוע באדם רגש כזה שהוא נגד השכל דיתחשב עם דבר דומם וירגיש רגשות המתאימים רק בין אדם לחבירו?

אבל כשנעמיק בזה יש כאן יסוד גדול ומקיף שיואר לנו בו הרבה דברי חז"ל שתומים, כמו ענין אבנים מריבות זו עם זו עלי יניח צדיק ראשו אצל יעקב אבינו, או הדין דלא תעלה במעלות על מזבחי שהזהיר הכתוב לא להנהיג מנהג בזיון לאבנים וק"ו לאדם [במדרש תנחומא הובא ברש"י סוף משפטים], והענין הוא כי כל הנבראים והנמצאים כאן אפילו מסוג דומם וצומח אין מציאותם האמיתית כמו שנראית לעינינו כאן, כי פה בעולמנו הם מוגבלים כ"כ שהם בבחינה תחתונה שאין בהן כח ולא הרגשה ומתגלמות כאן בצורה מצומצמת ופחותה, אבל שם בעולמות העליונים בשרשם האמיתי קודם השתלשלותם יודעים הם להבחין ולהרגיש כל מה שנפעל עמם פה, והציור לזה הוא שכמו שהאדם במוחו מרגיש את כל הנעשה והנארע בכל א' מאבריו אבל אין האבר מרגיש מה שנעשה בכללות האדם וגם מה שנעשה בו בעצמו, כמו כן אצל הדומם והצומח במהותו העליון ששם הוא מציאותו מרגיש מה שנעשה ונארע, ולכן בורא עולם נטע רגש זה של הכרת טובה באדם שאחר שקבל טובה מהם לא לבזותם ולא לגנותם, ומשה רבנו היה צריך לאמר לאהרן שיביא המכה שלא ילקה היאור או החול על ידו, והבן כי הדברים עמוקים. ונענין שעי"ד "כי כל בשמים ובארץ".

שיחות מאמר כח מרדכי

האדם נפעל כפי פעולותיו

א- אולם הענין הוא, שמדות האדם הם כלים עדינים ורגישים מאד, וכל פעולה ופעולה שהאדם עושה, הן טובה והן רעה, משפיע על המדות שלו, והוא נפעל כפי פעולותיו. והורשם מהפעולה נשאר גם אחרי

שהפעולה כבר נעשתה, כגון, אם עשה מעשה של חסד, נשאר בנפשו רושם של חסד, והוא נהיה יותר בעל חסד. וכן להיפך, אם היה בכעס, אזי גם לאחר שעבר כעסו, מ"מ נשאר רושם של כעס בנפשו, ועי"כ יקל עליו לכעוס פעם אחרת. וכן כל מעשה ומעשה משאיר את רישומו בנפש.

כגון נהג אוטובוס שסוגר את הדלת לפני אדם שרץ כדי להספיק לנסוע עמו, אף אם הוא צודק בהנהגתו זו כיון שעליו להמשיך בנסיעתו, ואם ישהה ויפתח לכל הרצים המאחרים, יאריך זמן משך נסיעתו והרבה נוסעים יפסידו על ידו, מ"מ בהכרח שמדת רחמנות שלו תיפגע ע"י מה שהוצרך להתאכזר ולמאן לבקשת אותו אדם שרץ כדי להספיק להגיע לאוטובוס, וסוגר את הדלת בפניו, ויגרם שגם בהתנהגותו עם בני ביתו לא יבא בשלימות מדת הרחמנות. והנהגה זו מוכרחת מיסודו של בעל ספר החינוך ש"אדם נפעל לפי פעולותיו..."

וכאשר אדם עושה מעשה שיש בו בחינה מסויימת של חוסר הכרת הטוב, נשאר בנפשו קצת רושם מהמעשה הזה, ולכן אם היה משה רבינו בעצמו מכה את היאור ואת העפר, אע"פ שהתוצאה של המעשה הזה היתה הטבה למים ולעפר, אבל מ"מ מכיון שבמעשה ההכאה יש בו גם כעין אי הכרת הטוב, היה חשש שהמעשה הזה יפעל בנפשו של משה רבינו רושם של כפיית טובה, ומשום כך אמר הקב"ה שמשה לא יכה את היאור ואת העפר, אלא אהרן.**

התורה מלמדת אותנו לשמור על נימי הרגש הרגישים

ויאמר ה' אל משה: אמור אל אהרן, קח מטף וגו' (ו. יט)

"לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן". (רש"י)

מה מקום לחכיר טובה לדומם, שואל הגר"א דיסקין שליט"א בספרו "נחל אליהו", הרי הוא אינו חש כלל בדבר? אמנם יש מפרשים על דרך הסוד שלכל נברא יש שר בשמים, ולכן הכרת הטובה הנדרשת כאן היא כלפי השר ולא לחפץ הדומם. ונראה ליישב את הענין גם על דרך הפשט, ולהפיק מכך לקחים חשובים בעניינים נוספים.

עלינו לדעת שאדם מושפע משני כוחות המצויים בו - שכל ורגש, ואכן מהבחינה השכלית שבנו, אנו סבורים שאין מקום להימנע מלהכות את היאור בגלל הכרת הטובה. היאור אינו מצפה כלל להכרה זו, ולגביו אין הבדל אם יכו אותו או לא, ובודאי שאינו מבחין שאותו אחד שנהנה ממנו, הוא המכה אותו. אולם מצד הרגש יש בהחלט מקום לרגישות זו, אמנם לא מצד התחשבות ביאור, אלא מהסיבה שהאדם נפעל לפי פעולותיו. ולכן שלימות האדם עלולה להיפגע אם הוא לא יכיר טובה, אפילו כשמדובר בטובה שקיבל מהדומם. וכפי שיתבאר להלן.

התבוננות במאמר חז"ל (ברכות סג): "הרואה סוטה בקלקולה, יזיר עצמו מן היין", תבחר לנו את ההבדל בין הגישה השכלית לבין הגישה הרגשית. מצד השכל אין לרואה את הסוטה שום צורך להזיר את עצמו מן היין, כדי שמראה זה לא ישפיע עליו לרעה. אדרבה, כאשר רק יפעיל את שכלו ויתבונן בתוצאות המרות של המעשה הקלוקל של הסוטה, הוא יתעורר מיד להרחיק את עצמו ממעשים כגון אלה.

אך מאידך גיסא, עלינו לדעת שראיית הסוטה בקלקולה מפעילה את נימי הרגש של הרואה, ובפנימיותו הוא עלול להיות מושפע לרעה. אי אפשר לדעת ולהעריך עד היכן מגיעות התוצאות של היות האדם נפעל לפי פעולותיו. ולכן אמרה התורה לרואה שיקבל עליו נזירות ופרישות, במגמה לעצור את הנקט הרוחני הצפוי לו. לאור זה נבין מה גדולה היא שגיאתם של רבים האומרים על דברים שיש בכוחם להשפיע עליהם השפעה שלילית: "לי זה לא יקרה". כי לעולם אין לדעת עד כמה מראה עינינו והנהגת הסיבה, משפיעים על האדם.

זוהו פשר ההנהגה של הכרת טובה לדוממים. פעולה הנחשבת לכפיות טובה מצד מי שנהנה מהחפץ הדומם, עלולה לפגוע בנימים הדקות של הנפש היפה. לכן מלמדת אותנו התורה להימנע מכך, ועל ידי כך לשמור על רמה נאותה של אצילות הנפש. לדבר זה יש השלכות רבות בעניינים של יוס"ים, ובעיקר בנושא של התחברות

ל"תרבות" של החנוך. בפרשיות "שמות" עד "בשלח", אנו קוראים על יציאת מצרים. בענין זה ידועים דברי חז"ל שבזכות שלושה דברים שלא שינו, נגאלו אבותינו ממצרים: שמם, לשונם ומלבושם (מכילתא פרשת בא פרשה ה, ופסיקתא זוטרתי, מדרש לקח טוב) פרשת וארא ו, ו. ומכלל לאו אתה שומע הן, דהיינו: שאם היה למצב הפוך והיו משנים אחד משלושת הדברים האלה, לא היו נגאלים. וכאן יש לתמוה תמיחה רבתי, הרי כל אחד מבין שעבודה זרה הרבה יותר חמורה משינוי שם או מלבוש, ואם כן, מדוע היותם עובדי עבודה זרה לא מנעה את יציאתם ממצרים, בעוד ששינוי שמם לשונם ומלבושם היה מונע זאת!! הרי אין כאן לא איסור לאו ולא איסור עשה, ובכל זאת בגלל זה לא היו אבותינו יוצאים ממצרים. הדבר אומר דרשני! לאור הדברים שנאמרו כאן, התשובה לתמיחה זו ברורה מאד. שלושת הדברים שמנו חז"ל כדברים שבזכותם יצאו בני ישראל ממצרים, אילו לא היו שומרים עליהם, היתה נפרצת חומת היחודי של עם ישראל ממצרים. אילו לא היו שומרים עליהם, היתה נפרצת חומת ההבדלה בינם לבין המצרים. שכן כאשר אדם מאמץ לעצמו משהו מסגנון הלבוש או מצורת הדיבור הגויי, או נותן לעצמו ולילדיו שמות שבהם נקראים גם שכניו הגויים, הוא חושף את עצמו להשפעה שלהם עליו ועל ילדיו. ומבחינה זו עניינים אלה הינם הרבה יותר מסוכנים לצביונו היחודי של עם ישראל, מאשר עבודה זרה.

הדור שלנו עומד בפני סכנה עצומה של השפעת תרבות הרחוב עלינו ועל זרענו. גם בלי לגעת בנושא החמור והכאוב של המכשירים הטמאים למיניהם ובחידקי הזוחמה הרוחנית שהם מפיצים, עצם ה"תרבות" השולטת היום בראש כל חוצות, מסוכנת עד מאוד. וברגע שאדם יוצר קשר כל שהוא עמה, הוא נחשף לסכנה רוחנית גדולה. במילים אחרות אפשר לכנות סכנה זו כסכנה רגשית שאין בכוחו של השכל הישר לבלום אותה.

ראיה ליטוד זה נראה מדברי הגמ' ב"מ (פ"ה ע"א): "ההוא עגלא דהו קא ממטו ליה לשחיטה, (היה עגל שלקחו אותו לשחיטה) אול תליה

לרישיה בכנפיה דרבי (החביא ראשו תחת כנפי כסותו של רבינו הקדוש - רש"י), וקא בכי (והוא בכה על שהולך הוא להשחט), אמר ליה: זיל לכך נוצרת (אמר לו רבי, לך, כי לכך נוצרת). אמרי (ברקיע - רש"י) הואיל ולא קמרחם ליתו עליה יסורין" (הואיל ואינו מרחם שיכואו עליו יסורים).

והנה יש להבין, הרי אם רבינו הקדוש אמר לעגל הזה "לך, כי לכך נוצרת", ודאי אמר זאת מתוך השגתו ברוח הקודש שאכן זוהי תכליתו של העגל הזה, ושעל ידי שחיטה זו יגיע העגל לתיקונו, או ע"י שיאכל בסעודת מצוה, או שתלמיד חכם יהנה ממנו ויועיל לו לעבודת ה' וכדו'. וא"כ איזה תביעה היה על רבי, הרי באמת לכך הוא נוצר, ועי"כ יהיה לו טובה במה שישחט?

אבל בשמים אמרו, אה"נ שהצדק אתו במה שאמר "לך, כי לכך נוצרת" מתוך שידע והבין שזהו התכלית והתועלת לעגל, אבל מכיון שבעצם הלשון והציווי יש בו איזה חסרון של רחמנות, ויכול להוליד בו איזה פגם השייך למדת האכזריות, (ועל אף שאין לנו כלל מושג בזה, אבל היה בזה איזה פגם דק מן הדק שע"כ לפי מדרגתו הגבוהה והנשגבה נענש), וע"כ נדון ביסורים עד שראו מן השמים שהוא שלם במדת הרחמים - של "ורחמיו על כל מעשיו" - ע"י שריחם על בני החולדה שהיו בביתו, אפילו כאשר מצד השכל לא היה מקום לרחם עליהם, אז הרפו ממנו יסוריו, כי הגיע לשיא התיקון והשלימות של ענין זה.

ועל דרך זו אפשר לבאר גם הא דאיתא (בפרשת וירא), שלאחר שהוכיח אברהם אבינו את אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך, לקח אברהם צאן ובקר ונתן לאבימלך, ואח"כ כרת עמו ברית. ויל"ע הניחא כריתת הברית כי אברהם אבינו רצה שיהיה שלום ביניהם, (אבל מדוע היה צריך אברהם עוד לתת מתנות, ועוד יל"ע מדוע ראה אברהם צורך לכרות עמו ברית, שזהו קשר חזק ואמיץ עד שנעשים ממש מאוחדים להיטיב לו, היה מספיק שיעשה עמו שלום רגיל)?

אלא הביאור הוא, שהמעשה הזה היה מיד אחר שגירש אברהם את הגר ואת ישמעאל בנו מכיתו בציווי של ה'. ואיתא בילקוט שמעוני (רמז צ"ג), שהציווי הזה היה הנסיון התשיעי של אברהם אבינו, והוא היה קשה לו מכולם. והקושי הגדול היה, שאע"פ שהיה חייב לגרשו ולהתאכזר עליו מדין מסית שעליו נאמר (דברים י"ג ט') "לא תחמול ולא תכסה עליו", שהרי ישמעאל הי' מסית לע"ז, כמו שפירש רש"י עה"פ (בראשית כ"א ט') "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק" - "מצחק לשון עבודה זרה". אבל מ"מ היה זה נגד טבעו של אברהם אבינו שהיה עומד החסד, כמו שנאמר (מיכה ד' כ') "חסד לאברהם", לגרש מביתו את בנו שהיה נער והיה חולה. ואעפ"כ נתגבר אברהם אבינו על נטייתו לעשות חסד ושילחו מביתו, ואע"פ שהיה הדבר רע בעיניו מאד, מ"מ "וישכם אברהם בבקר, ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וגו'", עשה את ציווי ה' בוריוזות. ולאחר שעשה את המעשה הזה שהיה בו אכזריות כלפי הגר וישמעאל, היה לאברהם אבינו חשש שמא ע"י הפעולה שלו נקנתה בנפשו קצת ממדת האכזריות, ואולי תיפגם מדת החסד.

משום כך מיד הלך והטיב לאבימלך וכרת עמו ברית ועשה עמו חסד אע"פ שאינו ראוי לזה, דוגמת הקב"ה שחונן ומתחסד אף עם מי שאינו ראוי, כדי שע"י פעולת חסד ונטייתו עד קצה האחרון במדת החסד והרחמים יהיה בנפשו רושם של חסד, ולא ישאר בו רושם של ההיפך מזה.

היוצא מדברים הללו, שגם כאשר צריכים להשתמש במדה מסוימת למטרה נכונה וטובה, מוכרחים ליוזר שהפעולה לא תשאיר רושם לא טוב בנפשו ובמדותיו. וכמו כן צריכים להזהר מאד להשתמש במידה, רק באופן הנכון על פי תורה, ולא ללכת רק אחרי נטיית הלב. כמו שהיה אומר מו"ר ר' אליהו מאיר בלאך זצ"ל, שלפני שהולכים לעשות מעשה של קנאות, צריכים לשבת שעה וללמוד מוסר בעניני אהבת ישראל. ולהיפך, לפני שהולכים לקרב רשעים וללמד עליהם זכות, צריכים לשבת שעה וללמוד מוסר בענין גנות העבדות ושנאת הרע. ועי"ז יהיו המעשים ע"פ תורה, והמדות מתוקנות.

להיות מהנותנים ולא מהנוטלים

חלק מהחינוך של האדם להיות מהנותנים ולא מהנוטלים עובר דרך ההתרגלות להכיר טובה. כאשר אדם שממוקד בנתינה יקבל מאחרים, הוא לא יתייחס לכך כדבר המובן מאליו, ואף ירגיש מחויבות להחזיר או לפחות להודות. לעומת זאת, האדם שממוקד בנטייה מניח שכל דבר מגיע לו, ולכן תמיד הוא יחפש את הדרך לקבל ולא לתת. וכאשר הוא יקבל הוא יתייחס לכך כדבר המובן מאליו, ולא יראה צורך אפילו להודות.

מדברים אלו עולה משמעות נוספת למידת הכרת הטוב: הכרת הטוב אינה רק אמצעי להתרגל להכיר טובה לקב"ה ולדבוק בו באהבה, אלא היא גם חינוך להיות אנשי חסד הממוקדים בנתינה.

R. Dessler

What is the nature of gratitude and thanksgiving? What is their origin in the human psyche? And whence comes that ingratitude which is the affliction of so many of the human race?

Here too you may recognize the giver and the taker.

The giver feels profoundly that he must reject "free gifts." The desire of his being is to give, not to draw to himself things that are outside him. Consequently when he does receive anything from anyone else he is immediately prompted to give something equivalent in return. If he is unable to do this in kind, his heart urges

him to repay by giving happiness to that person by way of thanks and appreciation.

The taker, on the other hand, wants only to draw to himself as much as he can, whether by robbery, deceit, or other ways of "getting something for nothing." In his heart of hearts he believes that everything is his, everything and everyone are there for his sake. When he receives some favor from his friend he consequently does not feel any obligation to repay it. He takes it for granted that people should do things for him. He is thus by nature ungrateful. You may find a "taker" expressing thanks, sometimes even very beautifully. But don't you trust him or his thanks. Gratitude may be on his lips but it is not in his heart. He is quite prepared to cover himself in the cloak of gratitude, knowing that this may assist him to obtain further favors and gifts in the future. It becomes clear therefore that his "gratitude" is also "taking," since this is its object.

*To sum up: true gratitude derives from the power of giving, while ingratitude is spawned by the power of taking.

המכיר תודה לזולתו קרוב הוא לעבודת בוראו

והנה מן המידה הזו נובעת התחושה העמוקה והמחייבת של הכרת הטוב כלפי הבורא יתברך, המטיב עמנו בכל עת ובכל שעה טובות גדולות עד אין חקר.

כי מי שפיתח בנפשו את התחושה של הכרת הטוב לכל איש ואף לדומם, נקל לו לחוש בטובת בוראו ולהודות לו ולעובדו כראוי, ומי שכהה רגש זה בליבו, ביחס לטובות אשר הטיבו עמו בני אדם, בודאי רחוקה ממנו תחושת הכרת הטוב כלפי חסדי המקום וטובותיו, והרי הוא כופר בטובתו של מקום חלילה. וכפי שאמרו רבותינו: "כל הכופר בטובתו של חברו סופו שיכפור בטובתו של הקב"ה", משום ששני אלו תלויים זה בזה כי רגש זה של הכרת טובה אחד הוא, או שהוא קיים וער בתוכנו, וכפי שאנו רואים ומכירים בחסדי הבריות עמנו כן אנו רואים בחסדי הבורא עמנו, או שרגש זה נעדר מקרבנו, וליבנו אינו חש בטובת הבריות ובחסדיהם וכמו כן אין אנו רואים וחשים חלילה בטובת הבורא יתברך.

חובתנו אפוא, בכל מקום בו אנו נמצאים, להתבונן ולראות את החסדים בהם אנו מוקפים על ידי הבריות הסובבות אותנו, לחדול מלעסוק בביקור

מומים של אנשי מקומנו, ותחת זאת להתמקד בטובותיהם ובחסדיהם אשר עשו ועושים עמנו.

המכיר בטובותיו של מקום מונע מעצמו צער ודאבון נפש

יסוד זה הינו יסוד מרכזי בחייו של האדם, ויש לעמול בקנינו כבר בימי הנעורים ולהתמיד בכך כל החיים. כי מי שלא התרגל בעבודה זו יסבול סבל רב, למשל כאשר אחת משאיפותיו או רצונותיו לא יתממשו, דבר זה עשוי להביאו לידי ערעור אמונתו, שהרי הוא סמוך ובטוח שאם התפלל ובקש, לא יתכן שבקשתו ורצונותיו לא יתגשמו, וזאת מתוך המחשבה שכולם חייבים לו, וכביכול אף הקב"ה משועבד חלילה לרצונו ומחויב לו. ואם משמים לא נותנים לו משאלות ליבו, הרי הוא בועט בחסדו יתברך, ואינו שם על ליבו שמשמים משגיחים ומפקחים עליו, וגם המניעות אשר שמו בדרכו אף הם לטובתו.

כ"ז כאמור משום שלא התרגל להכיר טובה ולהתבונן בחסד שעשה עמו וזולתו בהטבה שהטיב עמו ובחוב שהוא חב לו מפני כן, ורק הוא ורצונותיו הם העומדים במרכז העולם. ופועל יוצא מכך שאין הוא מכיר בחסדי הבורא ופיו מלא ח"ו בטרטוריא כלפי מעלה. זהו טעם הנהגתו של מרע"ה, שלא היה רשאי להכות את היאור ואת אדמת ארץ מצרים, לא מפני שהדוממים האלו חשים נפגעים ומזולזלים, אלא משום שיש לחשוש שהנהגה של כפיות טובה כלפי הדוממים תזקיע את הרגשת הכרת הטוב שבקרבן, ובמידה נעלה ויסודית זו חלילה מלפגוע.

לא ידעתי את ה' מתוך אשר לא ידע את יוסף

השלכה חמורה זו של כפירה בה' הנובעת מתוך המדה של כפיות טובה, מוצאים אנו בדברי המדרש (שמות רבה ח א): 'אשר לא ידע את יוסף וכו', מאי דרש ביה, דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל. עוד אמרו שם: 'אשר לא ידע את יוסף, וכי לא היה מכיר את יוסף, א"ר אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כך, לכך כתב עליו המקרא, כלומר זיום אשר לא ידע את יוסף, למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'. וביאור קשיייתם 'וכי לא היה מכיר את יוסף' הוא, כי אף על פי שכבר ביארו שדברי הכתוב אינם מתפרשים כפשוטם, שהרי לא יתכן לומר שפרעה לא הכיר את יוסף, ובהכרח נזונת הפסוק היא שעשה עצמו כמי שאין מכירו, מכל מקום קשה, מפני מה לא אמרה כך התורה זאת בפרוש ובחירה בלשון שלא ניתן לפרשה במובנה הפשוט.

על כך השיב ר' אבין שטעם הדבר הוא, כי כפירתו בה' נבעה מתוך כפירתו בטובתו של יוסף, ומפני כן השתמש הכתוב בלשון 'לא ידע את יוסף' שהיא אותה הלשון בה השמיע את כפירתו בה' (שמות ח ב): 'לא ידעתי את ה', ומתוך היקש הלשון נלמד כי שורש אחד יש לשתי אמירות אלו והאחת נובעת מן השניה, ובדבריהם הורנו רז"ל כי בשל כך נחתם גזר דינו של פרעה לכליון כבר משעה זו, עוד קודם שכפר בה' בגלוי, משום שהכפירה בה' נעוצה בכפירה בטובת חברו, אם כן ראוי לדונו כבר מעתה.

הכרת הטוב אף על הדברים הנראים כמוכנים מאליהם

כך גם מוצאים אנו את הדברים מבווארים בלשונו של בעל החינוך (מצוה לג), כאשר הוא מבאר את שורש מצות כיבוד אב ואם: 'שראו לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים, ושיתן אל ליבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הביאורו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל-ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל-יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.'

אם נתבונן בדברי בעל החינוך נמצא, שאת חיוב הכרת הטוב, יסד על ההתבוננות בדברים היסודיים והפשוטים ביותר, כבריאת האדם ושלימות אבריו והדעה שניתנה בו ומזונותיו ועוד על זה הדרך, כל אלו דברים שאין לאדם כלפיהם תחושה של קבלה והטבה מיוחדת, כי אם תחושה שכך הוא טבעו ומנהגו של עולם חוק הקצוב לכל באי עולם בדין, ואילו דבריו מאירים את עינינו להבין, שמחשבות אלו נובעות מחסרון דעת והתבוננות, כי המעמיק לחשוב יבין, כי אלו כולם חסדי ה' וטובותיו, אך מכיון שאין האדם מורגל לחשוב על מציאותו ודרכי קיומו כעל דברים הנובעים מחסדי הבורא אתו, על כן אין הוא מודה עליהם להשי"ת, והוא מתרגל בדברי תביעה וטענה למלא את משאלות לבו ולספק לו את הדברים שראוי לפי דעתו שינתנו לו, ואם אין הוא זוכה לקבלם מתמלא ברגשי כעס שהם הפך הכרת הטוב ובהם נעוץ שורש הכפירה.

מה בין אורח טוב לאורח רע

אמרו רבותינו ז"ל בברכות (נה): 'אורח טוב מהו אומר, כמה טרחות טרח בעה"ב בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר, מה טרח טרח בעה"ב זה, פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחת שתיתי, כל טרח שטרח בעה"ב זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על דבריהם אלו יש לשאול, אם אכן בעל הבית לא טרח טרחת מיוחדת עבור האורח, א"כ מה הרעה שמצאו רבותינו בדברי האורח הרע, ומנגד אם בעל הבית כן טרח בעבור האורח, אם כן במה השתבח האורח הטוב, הרי הבעת התודה דבר מולכח הוא במקרה זה.'

אלא ביאור הדברים כך הוא, מי שיש בו מידה זו של הכרת טובה, בוחן את חובתו רק על פי אמת מידה זו, כיצד יוכל לקיים את חובתו להכיר בטובה שקיבל מזולתו, ולפיכך אין הוא נותן דעתו כלל כמה קיבל מידו של בעל הבית, והאם הטרחה נעשתה במיוחד עבורו או לא, אדרבה מתוך רצונו לחזק בעצמו רגש זה של הכרת תודה, הוא מרומם ומדגיש את הטובה שנעשתה עמו, עד שהוא מייחס את כל מעשיו של בעל הבית לרצון להטיב עמו וכלשונו: 'כמה טרחות טרח בעה"ב בשבילי'. והוא הולך ומונה ופורט, את כל פרטי הטובות אשר גמל עימו בעה"ב: 'כמה בשר, כמה יין, כמה גלוסקאות', זאת בכדי לחזק ולהפנים בקרבו את תחושת הכרת הטוב. לעומתו ניצב האורח הרע, המדכא בקרבו כל רגש של הכרת טובה. אורח זה ממעט בערך נתינתו של בעל הבית, ובתוספת טענה זו שכל מה שבעל הבית טרח לעצמו טרח, הוא מבקש לפטור את עצמו לגמרי מלהודות עבור טובה זו שקיבל מבעל הבית.

אורח טוב ואורח רע, בבית ה'

כאמור ממידה זו של הכרת הטוב שבין אדם לחברו, נובעת גם הכרתו של האדם בטובתו של הקב"ה, ובדרך זו מבאר הגר"א (אמרי נועם ברכות סח) את ענינם של שני מיני אורחים אלו ודבריו טובבים על המשך מאמרם (סח) 'על אורח טוב מהו אומר, זכר כי תשגי'א פגלו אשר שדרו אנשים': 'הוא על דרך מ"ש (משלי טו מה) ונרגן מפריד אלוף, פירוש הנרגן הוא שאינו מחזיק טובה לאדם, אפילו מי שעושה עמו טובה הוא קטן בעיניו ואומר מה עשה לי זה, וזה הוא גורם שלבסוף הוא מתרעם אף על הקב"ה, וכל הטובות שעושה הקב"ה עמו הוא קטן בעיניו, ובאמת אין לך שום אדם בעולם אפילו עני שבעניים, שאין הקב"ה עושה עמו בכל יום כמה טובות, וזה הוא הפירוש ונרגן, מי שהוא נרגן סוף מפריד אלוף, אבל

R. Roberts

In this parashah, two figures duel for authority. These protagonists are Pharaoh, who refused adamantly to grant *Klal Yisroel* their freedom, and Moshe, who warned him continuously of the impending plagues which would cripple Egypt because of his obstinacy. But behind this confrontation there lies a basic conflict of character, involving a particular attribute which Pharaoh lacked and Moshe possessed in abundance — namely, the *middah* of הכרת הטוב, gratitude.

It all began two millenia earlier, with Adam HaRishon, who allowed himself to be persuaded by Chavah to eat from the tree of knowledge. After sinning, he tried to excuse his misconduct by saying to the Almighty, "It was the wife that You gave me who led me astray" (*Bereishis* 3:12). In other words, instead of feeling indebted for the wonderful gift of a partner and admitting to his own weakness and gullibility, he blamed the Almighty for having given him a mate, and by so doing he displayed a lamentable lack of appreciation (viz. *Rashi*). Since, however, all human beings descend from Adam, this character fault was transmitted to all later generations. Some people work on themselves to correct this failing, but others do not bother, and one such person was Pharaoh.

24 He and the Egyptian nation owed the Jewish people an immense debt of thanks. It was Yosef, the Jew, who interpreted correctly the dream that forewarned them of a ravaging famine. It was Yosef, the Jew, who planned and organised their survival. It was Yaakov Ovinu, the Jew, who blessed the Nile that it should irrigate their fields and provide them with food and the staff of life. Without those two *Yidden*, Egypt would have been wiped off the map and become extinct. Nevertheless, Pharaoh not only failed to respond with due gratitude, he even tried to crush his benefactors with forced labour and unbelievable cruelty. This behaviour demonstrated the worst degree of ungratefulness by biting the very hand that had fed him.

Moshe Rabbeinu was the exact opposite — with him הכרת הטוב was of cardinal importance. He was averse to leaving the home of Yisro even to redeem the Jewish people because his father-in-law had provided him with secure lodgings. He did not hit the water to turn it into blood or create frogs because the water had carried his basket as a baby eighty years earlier. Nor did he smite the earth to produce lice, because the earth had hidden the dead body of the Egyptian and thus protected his life. Moshe honoured his debt of appreciation even towards inanimate objects that had helped him over half a century earlier. It could well be that this exceptional degree of הכרת הטוב was a consequence of his unique level of humility. Someone who is arrogant, like Pharaoh, feels that he deserves every favour that he receives, so why should he be beholden for any kindness — it is his due! Moshe, however, who was the hum-

אורח טוב מה הוא אומר, זכור כי תשגיא פעלו, לשון גודל, שאפילו כל טובה קטנה הוא מגדיל מאד

הנה מדברי הגר"א הללו עולה, כי דברי הגמרא מתבארים גם כלפי החובה להכיר בטובתו של הקב"ה, והאורח הטוב הוא זה היודע להכיר בטובתו של מקום ובחסדיו המרובים, כשהוא חש שכל אשר ברא השי"ת הכל ברא עבורו, אך עם זאת הוא יודע שאין הוא ראוי וכדאי לכך לעומתו ממעיט האורח הרע בטובתו של הקב"ה, וממילא פשוט לו שאין לו על מה להודות להשי"ת, ואדרבה סבור הוא שעדיין לא יצאו ידי חובה כלפיו ח"ו. שני פירושים אלו טובים הם על ציר אחד כפי שביארנו, והם האמורים בדברי רבותינו: כל הכופר בטובתו של מקום ככופר בטובתו של הקב"ה.

באופן זה אנו מוצאים בספר החיים (ספר פרנסה וכלכלה ח"ג פ"ג) שביאר את סוגית הגמרא הנ"ל: 'גם יתן אל לבו, שהאדם בעולם הזה הוא כארץ נטה ללון, והקב"ה הוא הבעל הבית העורך השולחן לפני כל אחד ואחד, והמכיר בטובת הקב"ה הוא האורח הטוב האומר כמה יגיעות יגע ב"ה לפני, כמה יין טוב הביא כמה בשר טוב הביא, וכל מה שטרח לא טרח רק בשבילי, ושאינו מכיר בטובת הקב"ה הוא האורח הרע האומר מה טרחא טרח וכו', וכל מה שטרח לא טרח רק בשבילו ובשביל אשתו ובניו, ויותר זר הוא, כשהאורח רוצה לדחוף ולגרש הבעל הבית מביתו וכו', וכל העולם כולו של הקב"ה, וכשהאדם חוטא כביכול הוא רוצה לדחוף את רגלי השכינה, וכ"ש החטא שהאדם עושה במקדש ה' ובביתו'.

לימוד גדול למדנו מפרשה זו שגופי תורה ואמונה תלויים בה, ודי בכך בשביל לחייבנו להתלמד ולהשלים עצמנו בה. אכן לאמתו של דבר סוגיא זו נוגעת גם לחייו ואושרו של אדם, כי כמה וכמה פעמים מכסה עננה פניו של אדם, רק בשל איזה קושי או העדר טובה מסוימת שהוא חפץ בה, ועצבות זו המקלקלת את חייו נובעת רק משום שאין הוא רואה כמה עשיר ומאושר הוא, כמה חסדים גדולים וטובות עצומות משפיע עליו הבורא ב"ה. לו היה מתבונן בכל אלו היתה נפשו מתמלאת בשמחה, ומתוך כך היה נעשה קרוב יותר לבוראו ודבק בו בתורתו ובמצוותיו.

24-6-

blest of men, expected nothing from anyone — and that type of person is always profusely grateful for any help that he is given even fifty years later (*Zichron Meir*).

It is not far-fetched to suggest that הכרת הטוב is not merely a virtue — it is positively crucial in the life of a Jew. If a person considers how much he is indebted to the Almighty every single moment of his life, he will automatically fulfil mitzvos with a joyous and willing heart. This is the only way he can show his gratitude for all the Divine bounty which he receives constantly.

25

שתי תשובות בדבר זה. ראשית, ילדה תורה לסוף דעתו של אדם ומצאה שמידות ותכונות שמקורן בנפש, אינן מתחלקות לחצאין. אף בענין הכרת טובה הדברים אמורים. אם נפגע אדם על ידי חיידקי כפיות טובה, אפשר שמתחילה יתבטאו הדברים רק ביחסו אל הדומם, אולם הוא לא ייעצר בכך. התוצאות הבלתי נמנעות התיינה כפיות טובה ביחס לבריות ומשם לא רחוקה הדרך לכפירה בטובתו של מקום.

Rabbi Avraham Pam derives a practical lesson in hakaras hatov from Moshe not being the one to bring the plague of blood and frogs upon the water.

Eighty years had passed from the time Moshe's cradle had been placed in the Nile until the time of the Ten Plagues. The passage of time had not diminished Moshe's feeling and obligation of hakaras hatov.

Sometimes, people have the mistaken attitude of "What has he done for me lately?" They want to forget favors of days gone by to rationalize their not helping their erstwhile benefactor. From Moshe we see that this attitude is wrong.

Moshe did not bring the plague of lice upon the sand because he had benefited from it by using it to conceal the Egyptian whom he had killed. He was right to kill the Egyptian, who had been attacking a Jew, but he needed to conceal the act from the king so that he would not be punished for it.

Rabbi Mattisyahu Salomon notes that the sand did not help Moshe for long. Soon after, someone informed on him to the king and he was forced to flee for his life. Yet, Moshe still felt indebted to the sand. We see from here that even if someone's benefit is not long lasting, he still deserves our gratitude for doing that which helped us in some way, at least temporarily.

30 באר הכרת הטוב - כלליה ופרמית התורה פמ

נמצינו למודים שהכרת הטוב מחויבת גם כאשר מעשה המטיב היה פרטקטן מגורמי הצלחה, ועליו להכיר טובה גם על כל הפרטים הקטנים שמהם נשתלשלה הצלחה. ועוד למודים אנו שהכרת הטוב אינה מותנית כלל במניעים של המטיב, שהרי אצל משה רבינו המטיב הוא דומם, ובכ"ז נתחייב בהכרת הטוב כיון שהתביעה היא על המקבל שקיבל - מבלי לחדור למניעיו של הנותן.

32

וזה לשון חז"ל במדרש 'מד"ר משפטים פרשה לא-ט): למה לכלב? אמר הקבי"ה חייבים אתם לכלבים, שבשעה שהרגתי בכורי מצרים, היו המצריים יושבין כל הלילה וקוברין מתיחם והכלבים נובחים להם, ולישראל אינן נובחין, שנאמר "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו". לפיכך אתם חייבים לכלבים שנאמר "לכלב תשליכון אותו".

גם בענין זה מעיר רבי חיים פרידלנדר: על מה מקבל הכלב שכרו, והרי לא טייע במאומה בשעת יציאת מצרים! אלא לומדים מכאן - ואומר רבי חיים - שחובת הכרת הטוב אינה דוקא למי שטייע בפועל, אלא אפילו לכלב הזה, שכל עזרתו הסתמכה בכך שלא נבח על ישראל, ושלא הפריע לקידוש ה' הגדול של יציאת מצרים, גם על כך מגיע בשכרו לאכול בשר טריפה של ישראל.

33 חזק הפסוק

לאביהון איש מצרי (שמות רבה א:לב).

An Egyptian man saved us (Shemos 2:19).

This is to be compared to a man bitten by a lizard who ran to place his feet in water (a purported remedy). When he put them in the river he saw a child drowning. He reached out and saved him. The child exclaimed, "If not for you, I would have drowned." To which the man replied, "It was not I who saved you, but the lizard who bit me and from which I escaped." Thus, the daughters of Yisro told Moshe, "Thank you for saving us." To which Moshe replied, "It is the Egyptian whom I killed [and on whose account I was subsequently forced to run away] who saved you." Therefore they said to their father, "An Egyptian saved us" (Shemos Rabbah 1:32).

אחד מהסודות הגדולים של האושר, השמחה וההרגשה שטוב לי תמיד, בכל מצב. האדמה הגנה עליך? היאור הציל אותך? אל תפגע בהם. הכר להם טובה.

נכון, מבחינת היאור אין כל משמעות מי מכה עליו, ולאדמה אין רגש או אכפתיות. הכרת הטוב אין פירושה תשלום חוב על הטובה ההיא. המשמעות היא אצלך, בתוכך! בעצם העובדה כי אתה מכיר חזק כל כך בטובה שהייתה לך אצל היאור עד שאינך מסוגל להכות עליו. המשמעות בכך היא שאתה, רק אתה, מכיר שהייתה כאן טובה.

ובכלל הכרת הטוב בא לאדם מהכרת ערך שפלות עצמו. וממילא אף אחד אינו מחויב לו כלום, ואם עושים לו טובה הוא מבין את זה בהיקף גדול והוא אסיר תודה. אבל הכפוי טובה אוהב את עצמו והוא מגדיל את ערכו בעיניו וחושב שכולם מחויבים לעשות לו טובות, ואם עושים לו טובה הוא מקבל זה כדבר הפשוט ומובן מאליו כי לו נאה ויאה לקבל הטובה.

28

נהרותם, יאוריהם, אגמיהם, וכל מקוה מימיהם לאור האמור נוכל ליישב הקושיות הנ"ל:

התורה פירטה את כל המקומות בהם הוצרך אהרן להכות דם כדי להורות שלא רק היאור, שהוא היה המקום אשר ממנו קיבל משה את אותה טובה כאשר הוטרט בו בקטנותו בתיבה, ראוי להכרת הטוב. אלא כל מקום מקוה מים ראוי להיזם נזכר לטובה לדורות על ידי משה. היות וכל ענין הכרת הטוב אינו פעולה של החזרת טובה כתגובה לאותו אשר קיבלנו ממנו. אלא זהו יסוד מוסד במידות האדם שישריש ויקבע בנפשו בחינה זו, ואם כן אין שום הבדל באיזה נהר או מקום שצבור בו מים מדובר, כי כל מקום אשר לא יוכה על ידי משה בגין הכרת הטוב, ממילא יוסיף עוד בחינה של מידה טובה בנפשו הטהורה של מושיען של ישראל.

29

ויעשו כן משה ואהרן

כעת ייושב היטב מדוע נאמר במכת דם "ויעשו כן משה ואהרן" הגם שאף פעולת ההכאה עצמה עשה בעצם אהרן ולא משה:

כיון שגם משה עשה בכך זו את ציווי ה'. בהימנעותו מהכאת היאור השריש בלב כל את הלקח הגדול שאין ראוי שיפגום אדם במידת הכרת הטוב, ובוזה גופא שלא הכה את היאור הרי שעשה ציווי ה' בשלמות שלא להכות בדבר אשר קיבל ממנו טובה כמבואר.

31 קבא איש לרעהו - וארא

הכרת הטוב אף לבעלי חיים

לפנינו מספר דוגמאות מפסוקי התורה ומדברי חז"ל, בהן באה לידי ביטוי חובת הכרת הטוב אף לבעלי חיים:

נאמר בפסוק: "וכל פטר חמור תפדה בשה" (שמות יג-ג). ודרשו חז"ל בגמרא (בכורות ה'): "מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? אמר ליה: גזירת הכתוב היא. ועוד: שסייעו לישראל בשעת יציאתם ממצרים, שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים [=מעולים] (רש"י) טעונים מכספה וזהבה של מצרים" [לקיים מה שנאמר "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (מהרש"א)].

הנה כי כן, בעבור הטובה שעשו החמורים עם ישראל בצאתם ממצרים, קיבלו שכרם שיעשו בהם ישראל מצוות פטר חמור עד עולם.

אמר על כך הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים - ח"ב), כי ניתן ללמוד מכאן כמה פרטים בגדר חובת הכרת הטוב: כשם שמכירים טובה לחמור, אף שלא היה לו כוונה להיטיב אלא שהוכרח לעשות זאת, כך עלינו להכיר טובה כלפי כל אדם שעשה עמנו טובה אף שלא במתכוון או שהוכרח לכך. זאת ועוד: כשם שמצות פטר חמור נצחית היא לדורי דורות, כך צריכה להיות חובת הכרת הטוב לאדם - לא רק לו, אלא אף לדורות הבאים אחריו.

דוגמא נוספת של הכרת הטוב מצינו כלפי הכלב. נאמר בפסוק: "ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו" (שמות כב-ל), וכתב רש"י (מהמכילתא): מה תלמוד לומר "לכלב"? למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר (שמות יא) "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" אמר הקב"ה תנו לו שכרו.

34

It did not suffice for them to be thankful to Moshe alone, as it is not enough to thank only the man who did the actual rescuing. So too, it is incumbent upon us to discover the causes and drives behind the act and acknowledge them accordingly, even if the one who caused it had no intention whatsoever to do us any good, and even if they be as far removed from any intended benevolence as the Egyptian or the lizard.

35

The concept that we will have to explore in order to understand this Midrash is that of הַכַּרַת הַטוֹב, the expression of gratitude. This concept has been misconstrued to mean merely a repayment of someone else's benevolent deed. Yet a look at many of the words of Chazal associated with this obligation will show us its true dimensions.

וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וְיַצְלֵחוּ מֵיָדָם (בראשית לו:כא).
הֲיִכֵן הָיְתָה רַבֵּנּוּן אֶמְרִי, אָמַר רְאוּבֵן, הוּא מוֹנֵה אוֹתִי עִם אֶחָי, וְאֵינִי מְצִילוֹ? אֲנִי הֵייתִי טוֹבֵר שֶׁנִּדְחֵתִי מִבֵּית אוֹתוֹ מֵעֲשֵׂה הוּא מוֹנֵה אוֹתִי עִם אֶחָי, שְׁנֵאמַר וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכְבִים מִשָּׁמַיִם לִי, וְאֵינִי מְצִילוֹ (בראשית רבה פר:טו).

And Reuven heard and saved him from their hands (Bereishis 37:22).

Where indeed was [Reuven]? The Rabbis said: Reuven reasoned, "He included me with my brothers, shall I not save him? I thought that I was excluded [from the tribes] on account of my interference [concerning Bilhah], yet he listed me together with my brothers, as it says, 'and eleven stars are bowing down to me.' Shall I not save him?" (Bereishis Rabbah 84:15).

Chazal here interpret the word "heard" not as implying that he was far away, but rather in the sense of realization. Reuven realized that he owed Yosef a debt of gratitude and proceeded to act accordingly. Yosef was tried by his brothers and they concluded that he deserved to be killed. Reuven did not question the fairness of the trial nor the justice of the verdict, yet he felt that hakaras hatov required him to extricate Yosef from the pit. But what had Yosef done for him? His role was merely passive, being the bearer of a message. It was not Yosef's own declaration that included him in the family circle, but a Divine revelation repeated by Yosef, contained in a dream whose content was an enhancement of Yosef's prestige. Yet the very fact that he served as an agent of Reuven's relief made him deserving of recognition and repayment. This act of hakaras hatov

was noteworthy enough for the Torah to allude to it by stating וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן, and Reuven heard.

This debt extends not only to human beings, but even if we benefit from mere objects we are obligated to show our appreciation as well. In that very chapter we read that Yaakov instructed Yosef to go and inquire as to the welfare of your brothers and the welfare of the sheep (Bereishis 37:14). Chazal ask: We understand the inquiry as to his brother's welfare, but why ask about the sheep's welfare?

"This teaches that one is to inquire about the welfare of that from which he had derived benefit [even if it be but sheep]" (Bereishis Rabbah 84:13). Is it not astonishing that he inquired about the sheep in the same breath that he asked about his children's welfare!

36

We have so far described the obligation of hakaras hatov upon every person to any benefactor. There is, in addition, a much finer point involved in this debt of gratitude. We shall see that hakaras hatov is so obligatory and binding that even the Divine command takes on a different meaning when one takes into account his debts of gratitude. The Midrash cites a striking example in the command to Moshe to fight Midian: וְקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים: Avenge Israel against the Midianites (Bamidbar 31:2). Yet Moshe did

not do so, but sent Pinchas instead. How did he dare deviate from God's command? The Midrash replies: עֵי שֶׁנִּתְגַּדַּל בְּמִדְיָן אָמַר אֵינּוּ בְרִין אֶיךָ, שְׁאֵנִי מְצַר לְמִי שְׁעָשׂוּ לִי טוֹבָה (Yalkut Bamidbar 31).

The question, however, remains. True, Moshe had reason for not harming Midian, but had he not been explicitly instructed to avenge Israel? How does Moshe, the faithful servant of God, pit his own reason against the Divine word? The answer is that the duty of hakaras hatov was the medium for interpreting God's word. The

contradiction between the instruction and the Divine command was resolved by understanding it to mean 'avenge Israel through an agent.' Moshe made this interpretation as resolutely as if he had used one of the thirteen hermeneutic rules of expounding the Torah. The obligation of hakaras hatov gave Moshe an understanding of the true meaning of God's word. Hakaras hatov did not negate God's word; on the contrary, it illuminated and revealed its true meaning.

How did Moshe know this? This lesson had been taught to him while still in Egypt. All of the plagues had been performed by Moshe except for that of the blood, frogs and lice — the plagues originating from the water and from the earth. The reason these plagues were evoked by Aharon was that Moshe owed a debt of gratitude to the river which had served him in time of need — when he was in the basket — to evade the decree of death, and to the earth which hid the body of the Egyptian that he had killed. Even though the river and earth are inanimate, and neither know nor understand, still Moshe owed them hakaras hatov. It was then that Moshe realized that no command of Hashem could be taken to mean a denial of hakaras hatov (see Rashi Shemos 7:19).

31

Hakaras hatov demands that a person acknowledge every benefactor, no matter how remotely connected. Nor is his motive a consideration. So great is the obligation for hakaras hatov that no effort is seen as too difficult. But most important, it is not a mere burden, an obligatory debt, but rather it is the will of Hashem. It is a perspective in understanding the word of Hashem!

38 חלק מכתוודו יתברך

ביאור נפלא כתב הגאון הגדול רבי ראובן גרוזובסקי זצ"ל (חתנו של הגאון רבי ברוך דב ליבוביץ) וזהו תמצית דבריו: שאף שהיאור הנו, למעשה, יצור דומם, שאין לו יכולת בחירה, הרי הוא יצירתו של הקב"ה, שהרי מלוא הארץ כבודו, וכל חלק בכריאה הוא חלק מכתוודו יתברך. לכך שייכת גם לגביו כפיות טובה, שהיא למעשה, כפיות טובה כלפי הקב"ה.

בכל דבר שנמצא בכריאה צריך האדם ליתן דעתו ולהסתכל עליו מזווית שונה לה הורגל, כל מה שקיים בכריאה הרי שהוא נוצר על ידי הבורא במטרה מסוימת ולא לחינם, ואם השתמש בו לצרכו או נהנה ממנו הרי שהתברך למפרע שהדבר נברא עבורו, ואם כן, הכיצד יהין לזלזל בדבר שבראו הבורא עבורו? הלא תכלית קיומו של אותו דבר היא בעצם חלק מכתוודו של הבורא!!!

נמצא לפי זה שזלזול - אפילו בדבר דומם - הוא כביכול זלזול ח"ו בכבודו יתברך!!!

39

זאת ועוד, הכרת הטוב כלפי הדומם הינה לא רק אמצעי וקרש קפיצה להגיע לדרגות גבוהות יותר, אלא גם מטרה בפני עצמה. באשר לנגד עיני התורה עומד לא החפץ שאליו יש להתייחס בכבוד, אלא האדם המצווה על הכרה זו. הדומם בין כה וכה לא ייפגע וימשוך להיות מה שהוא. אולם לאדם הנוצר בצלם אלוקים דואגת התורה, ואותו היא מבקשת לחנך. עיקר העיקרים הוא שהאדם לא יחיה בתחושה שהכל מגיע לו, ושיהיה שפל ומלא התבטלות בעיני עצמו. מידה זו תושג על ידי הכרת טובה כלפי הכל, באין כל נפקא מינא מיהו מקבל ההטבה, יהא זה בור של מים, מימי היאור או עפר הארץ.

ונראה לפי מה שנאמר בפרשת שמות (ב, ג) 'ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא וגו' ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר, ופירש"י ותשם בסוף, הוא לשון אגם*, עכ"ל, ובבראשית (מא, ב) בחלום פרעה כתיב והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת כשר ותרעינה

באחו, וכתב רש"י באחו, באגם, ויש לבאר מהו אגם. ועיין מסכת כתובות (דף פו:) מאי לאו היינו אגם, וכונת הגמ' שם לצידי רשות הרבים, ועיין שיטה מקובצת כתובות (דף פב.) וז"ל: והא דנקט עומדת באגם לאו דוקא, דה"ה עומדת ברשות הרבים, אלא דנקט אגם דאורחיה דמלתא שמעמידים שם בהמות, עכ"ל. ומבואר שאגם הוא קרקע קרוב למקום מים שיש גם קצת מים בתוכו, ומ"מ הדרך לרעות שם את הבהמות. אבל בגמ'

43

ולפ"ו כששמו את תיבת משה בסוף על שפת היאור, ופירש"י שזה באגם, צ"ל שזה היה במקום שאין שם מים, דעל זה מורה שם אגם, ומה שקראה לו בת פרעה 'משה' כי מן המים משיתיהו, אין הכוונה מן המים דוקא, שהרי היה ביבשה, אלא ממקום שקרוב למים. ולפ"ו בודאי היה למשה יותר חיוב לעפר מאשר למים, שהרי העפר עצמו הצילו כשהטמין את המצרי בחול, אבל המים לא היו אלא גורם בהצלחתו, שע"י שהלכה בת פרעה למים וראתה את משה באגם על שפת המים, ע"י ניצל, אבל ע"י העפר עצמו הצילו, ושייך לומר עליו לשון יותר חזק, שאין כדאי ללקות על ידו, ודגק.

איש לרעהו - וארא

45

ואמנם, כאשר נעיין בדבר, נשכיל ונבין כי את כל עצם מציאות קיומו של האדם בעולם קשר הבורא יתברך שמו במידת הכרת הטוב. שהרי חיי האדם והצלחתו ייתכנו רק על ידי קיום הדדי עם שאר הנבראים. לא רק ביציאתו מרחם אמו לאויר העולם הריהו תינוק קטן הזקוק לטיפול בכל דבר, ולולא עזרתם של הסובבים אותו היה מת מיד, אלא אף בכל שנות פריחתו, ואף בשנות בגרותו, תמיד זקוק האדם וסמוך הוא על אחרים; אחד מגדל תבואה, השני עושה בגדים, השלישי רופא, הרביעי עוסק בחינוך, וכך סובב מעגל החיים העולמיים בעבודה משותפת של יושביו, המצטרפים יחד כל אחד באומנותו כדי לאפשר את הקיום ההדדי בעולם.

ולמה עשה ה' ככה? אין זאת אלא ללמדנו שהאדם בפני עצמו אין לו, אופן קיום כלל וכלל. תמיד הוא זקוק לחלקם של האחרים, לטובתם ולחסדם, ומתוך כך הוא למד מיעוט ערכו והכרת טובת זולתו.

ובפרט הדבר כן ביהודי המשותף עם כל ישראל בערבות הדדית, כמו שאמרו חז"ל (שבועות טז:): "כל ישראל ערבים זה בזה". זכותו קיומו של כל יחיד מישראל תלויה בזכות הכלל, ורק כחטיבה אחת מתקיימת שה פזורה ישראל בין שבעים הזאבים הזוממים לטורפה.

ואמנם, לצערנו, רבים הם כפויי הטובה, שאינם מכירים בטובת זולתם ומתרכזים רק בהנאת עצמם ומילוי רצונותיהם, בלי התחשבות כלל בכל הסובב אותם. וזאת, כי להגיע להכרה הנכונה, צריך אדם להיות 'אברא-רבה', המשכיל להתבונן לעומק קיומו היום-יומי, ולהסיק את המסקנה הנכונה שהתורה מלמדת אותו וכו"ל.

כמה גדולה החובה, אם כן, על כל אחד מאתנו להכיר טובה לכל השותפים עמנו בחיינו, אשר על ידם מתאפשר לנו לחיות את חיינו כראוי וכרצון, במילוי כל צרכינו בגשם וברוח. כמה הכרת טובה חייבים אנו לכל מיטיבין הרבים: להורינו - שהשקיעו כוחות נפש עצומים לגדלנו בדרך התורה ולהעמידנו על רגלינו, לרבותינו - שהורונו דרך ה' ואילפנו תורה ויראת שמים, לחברינו - שבידידותם ובחסדיהם עומדים תמיד הכן לעזרנו ולתמוך בנו בידידותם הנאמנה, לנשותינו - על נשיאת עול החיים וגידול המשפחה יחד, כאיש אחד בלב אחד.

ועל הכל - להקב"ה, "על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסיון שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ערב ובוקר וצהריים!"

44 הכרת ה' - חיוב אצל האדם

כדי להפנים בלבנו את נושא הכרת הטוב לחפצים, כדאי להיעזר בעצה הבאה: לחשוב שקיבלנו את החפץ/הכלי מהקב"ה כדי לשמשנו, ולכן אי אפשר לזלזל בו. לזלזל בדומם מבטא במקרה זה גם זלזול בנותן המתנה.

חידושי מעשיות:

1. הקפד לשמור את ביתך נקי מצד הכרת הטוב לבית שמשמש אותך²⁸¹.
2. השתדל לנהוג כבוד בספרים בהם אתה משתמש, מצד הכרת הטוב לספר.

וכעין ענין זה, מצינו להגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל שהביא (בספרו תוכחת חיים ח"ג) מעשה באשה צדקת שהוציאה מפייה בשגגה קללה על החצר שלה. ועשה לה רבי חיים התרה בפני מנין אנשים להפוך הקללה לטובה. והוכרחה האשה לבקש מחילה על אשר קללה את החצר, וכך אמרה: "חטאתי לה' אלוקי ישראל, ולך החצר, ואני מבקשת מחילה מהקב"ה וממך..."